

Violetta TUSZYŃSKA

Funkcjonowanie w systemie rodzinnym młodzieży po próbach samobójczych*

The Functioning in the Family System of the Youth After Suicidal Attempts

Samobójstwo jest zagadnieniem, na temat którego powstało wiele opracowań i które wielokrotnie badano. Z ostatnich danych wynika, iż w Polsce nastąpił gwałtowny wzrost zamachów samobójczych. Wśród danych zwraca uwagę struktura wieku sprawców: największy skok i tendencje wzrostowe notuje się wśród osób w wieku 15-25 lat (B. Hołyst 1983). Prowadzono wiele badań eksponujących głównie dane faktograficzne, ustalenia obserwacyjne oraz prawdopodobne motywy samobójstw. Tymczasem w badaniach nad próbami samobójczymi młodzieży ważne wydaje się ustalenie zależności: dziecko po próbie samobójczej a rodzina. Pozwoliłoby to na uzyskanie odpowiedzi na pytanie: co charakterystycznego i specyficznego tkwi w systemach rodzinnych takich dzieci, jakie są bezpośrednie i pośrednie przyczyny zakłócenia funkcjonowania „najsłabszego ogniwa” systemu, czyli dziecka, i jak odbiera ono swoją sytuację w rodzinie? Gdyby udało się uzyskać odpowiedzi na te pytania, możliwe stałoby się zidentyfikowanie typu rodziny, predysponującego do podejmowania przez dzieci prób samobójczych, co wydaje się szczególnie ważne z punktu widzenia profilaktyki. Powinna ona posiadać solidne teoretyczne podstawy, czyli opierać się na teoriach uznanych w kraju i za granicą. Taką podstawę daje psychologia rodziny, obecnie dynamicznie rozwijająca się w świecie. W naszej literaturze z zakresu psychologii i psychiatrii powstało wiele prac podkreślających znaczenie czynników rodzinnych w etiologii powstawania zakłóceń funkcjonowania dzieci i młodzieży. Jednak brakuje ciągle opracowań dotyczących rodziny jako całości, jej psychologii i terapii, opartych na całościowych, systemowych koncepcjach rodziny.

* Badania wykonano w ramach programu badań podmiotowych UMCS, I. Psych. 2/90, pod kier. prof. dra hab. Zbigniewa B. Gasia.

Wobec braku własnych koncepcji w tej dziedzinie zasadne wydaje się zaznaczenie roli niektórych teorii i przykładów badań zagranicznych, które prawdopodobnie mogłyby zapłacić istniejącą lukę lub pomóc w opracowaniu nowego podejścia do tego zagadnienia.

Jedną z bardziej znanych koncepcji systemowych rodziny jest teoria S. Minuchina (za: M. Radochoński 1984), lokalizująca źródło patologii zachowania nie tylko wewnątrz określonej osoby, ale także w jej społecznym otoczeniu.

Do rodziny jako systemu nawiązuje także w swej teorii M. Bowen (za: M. Radochoński 1984). Według Bowena skutkiem przebywania w wadliwie funkcjonującym systemie rodzinnym jest powstanie u jego członków tzw. lęku międzypokoleniowego, powodującego chęć emocjonalnego odcięcia się od systemu, a w systemach skrajnych — nawet objawy psychotyczne.

Do lęku międzypokoleniowego Bowena nawiązują w swych badaniach Coleman i Stanon (1978), a także Kaplan (S. Coleman, J. D. Kaplan, R. W. Downing 1986). Zastanawiając się nad genezą takich zachowań jak narkomania lub próby samobójcze doszli do wniosku, że ludzie ci z reguły przeżyli w dzieciństwie dużo tzw. odseparowań rodzinnych — śmierć, odejście, utratę (*loss*) jednego z członków rodziny.

Największy wpływ na powstanie zaburzeń zachowania ma niewłaściwy stosunek emocjonalny do żałoby lub też niezdolność do jej przeżycia. Uwzględniając ten czynnik, wymienieni wcześniej autorzy opracowali tzw. teorię „niepełnej żałoby”. Reakcja na żałobę jest naturalnym, zdrowym procesem, zupełnie zrozumiałym w kontekście zaistniałego dramatu życiowego, koniecznym i korzystnym w zrozumieniu istoty tego dramatu, nowej sytuacji i w wyciągnięciu wniosków. W celu przeżycia pełnej reakcji na żałobę należy zastosować filozoficzny i (lub) religijny system ułatwiający przeżycie zdrowego procesu żałobnego. Oznacza to stosowanie w życiu określonej hierarchii wartości, może to być np. światopogląd chrześcijański, preferujący wartości wyższe, duchowe, wiarę w dobro, mądrość i piękno oraz w Boga (Coleman 1981).

Carter i McGoldrick (za: S. Coleman, J. D. Kaplan, R. W. Downing 1978) sugerują, że dysfunkcja rodziny powstaje wskutek niezgodności między chęciami, oczekiwaniami, dążeniami czy wyobrażeniami poszczególnych członków systemu rodzinnego. Za przykład może posłużyć sytuacja, gdy dorastające dziecko próbuje zdobywać niezależność, organizuje sobie własne, prywatne i dorosłe życie, co spotyka się z dezaprobatą rodziców czy brakiem umiejętności rodziny w przystosowaniu się do nowej sytuacji. Coleman i Stanton (1978) podkreślają, że takie konfliktowe elementy sprowadzające zaburzenia zachowania najczęściej występują w okresie dorastania młodzieży.

Omawiane badania skupiają się nie tylko na osobach podejmujących próby samobójcze, ale także na ich systemach rodzinnych: strukturze oraz funkcjonowaniu. Podejmując badania nad całymi systemami rodzinnymi młodo-

cianych samobójców miałam nadzieję, iż uda mi się wyodrębnić charakterystyczne cechy takich rodzin jako prawdopodobne czynniki, które zdeterminowały podjęcie dramatycznego kroku próby samobójczej, będącej wyjściem z trudnej sytuacji, która stała się nie do zniesienia.

BADANIA WŁASNE

CELE BADAŃ

Celem moich badań było poznanie następujących wymiarów życia rodzinnego: poziomu spójności i adaptacyjności, jakości komunikacji w rodzinie, poziomu stresu rodzinnego (minionego i obecnego), sposobów radzenia sobie z kryzysami rodzinnymi, poziomu zadowolenia z życia. Oprócz tego założyłam także zbadanie współzależności między tymi sferami życia i funkcjonowania rodziny.

CHARAKTERYSTYKA METODY

W badaniach stosowałam baterię testów opracowaną przez D. H. Olsona i współpracowników. Dzięki temu możliwa okazała się analiza wymienionych aspektów życia rodzinnego.

Skala Oceny Adaptacyjności i Spójności Rodzinnej Faces III (Charakterystyka Rodziny)

Skala składa się z 20 pytań, po 10 na każdy wymiar. Osoba badana proszona jest o odczytywanie kolejnych pozycji i określenie w skali 5-stopniowej (1 — prawie nigdy, 5 — prawie zawsze), jak często w jej rodzinie występuje dany rodzaj zachowań. Istnieje jedna wersja dla dzieci i rodziców.

Skala Komunikowania się Rodziców z Dorastającymi Dziećmi (Porozumiewanie się w Rodzinie)

Skala złożona jest z 20 pozycji odnoszących się zarówno do pozytywnych, jak i negatywnych aspektów tego procesu, tj. trudności w porozumiewaniu się, niewłaściwe style interakcji, wybiórczość w przekazywaniu informacji itp. Zgodnie z instrukcją, osoby badane powinny określić (w skali od 1 do 5 punktów), w jakim stopniu poszczególne stwierdzenia odpowiadają sytuacji istniejącej w ich rodzinie (1 — całkowicie się nie zgadza, 5 — całkowicie się zgadza). Jest ona używana w dwóch wersjach: dla rodziców oraz dla dzieci. Zastosowano następujące oznaczenia: BO — brak otwartości, T — trudności, WO — wynik ogólny.

Inwentarz Wydarzeń i Zmian Życiowych (Wydarzenia i Zmiany w Życiu Rodziny)

Inwentarz, użyty do pomiaru stresu rodzinnego, złożony jest z 71 pozycji odnoszących się do zmian i wydarzeń normatywnych i losowych oraz związanych z nimi obciążeń i trudności, jakich dana rodzina mogła doświadczyć w ciągu minionego roku i wcześniej. Procedura badawcza zakłada

wypełnianie inwentarza przez członków rodziny razem lub oddzielnie. Osoby badane mają zaznaczyć na arkuszu te zmiany życiowe czy wydarzenia, które wystąpiły w ich rodzinie w ciągu ostatniego roku (niekiedy rejestracja obejmuje także okres wcześniejszy). Inwentarza używa się w osobnych wersjach dla rodziców i dla dorastających dzieci.

Skala Zmagania się z Kryzysem Rodzinnym (Percepcja Kryzysu Rodzinnego)

Zawiera ona 30 pozycji przedstawiających różne sposoby radzenia sobie z kryzysem rodzinnym, występujące na dwóch poziomach interakcji: jednostka — system rodzinny (sposoby rozwiązywania problemów wewnątrz rodziny) oraz rodzina — środowisko społeczne (sposoby, za pomocą których rodzina stawia czoła problemom i wymaganiom powstającym poza jej granicami, które wpływają jednak na jej członków). Skala użyta została w jednej wersji dla wszystkich członków rodziny. Zastosowałam oznaczenia: OS — poszukiwanie oparcia społecznego, RE — redefinicja sytuacji, OD — poszukiwanie oparcia duchowego, PZ — poszukiwanie pomocy z zewnątrz, BO — bierna ocena sytuacji, WO — wynik ogólny.

Skala Jakości Życia (Zadowolenie z Życia)

Za pomocą tej techniki możliwa jest ocena subiektywnie odczuwanego zadowolenia w następujących dziedzinach życia: 1) życie rodzinne, 2) stosunki z przyjaciółmi, 3) stan zdrowia, 4) poziom wykształcenia, 5) życie religijne, 6) sytuacja materialna, 7) życie małżeńskie, 8) życie zawodowe, 9) życie kulturalne rodziny, 10) ilość czasu poświęcanego na rekreację i wypoczynek, 11) obowiązki, 12) stosunki z sąsiadami. Test używany jest w dwóch wersjach — osobno dla rodziców i dzieci.

Użyte przeze mnie techniki stanowią polskie wersje testów D. H. Olsona opracowane przez M. Radochońskiego (1987).

OSOBY BADANE

Badaniami objęto grupę eksperymentalną (E) 20 rodzin dziewcząt po próbach samobójczych. Dziewczęta znajdowały się w przedziale wieku 15-19 lat. Średnia wieku wyniosła 16,6 l. Każda z dziewcząt usiłowała popełnić samobójstwo przez zażycie nadmiernej dawki leków. Dziewczęta były uczennicami lubelskich szkół średnich: liceów, techników oraz szkół zawodowych. Najczęściej pochodziły z rodzin niepełnych (10 przypadków — 50%), część z rodzin pełnych (6 przypadków — 30%) i z rodzin zrekonstruowanych (4 przypadki — 20%). Jak więc widać, aż 70% dziewcząt doświadczyło utraty jednego z rodziców. Uzyskano także badania 17 matek i 12 ojców.

Grupę kontrolną (K) stanowiło 30 rodzin, w których przebadano córkę, matkę i ojca. Wszystkie dziewczęta były w wieku 15-19 lat. W rodzinach tych nie występowały nigdy próby samobójcze, wszystkie są rodzinami pełnymi. Badanie odbyło się na zasadach dobrowolności.

WYNIKI BADAŃ

SPÓJNOŚĆ I ADAPTACYJNOŚĆ

Analiza wyników (tab. 1) wykazała, że spójność rodzin z grupy E jest istotnie niższa niż w grupie K. Oznacza to, iż w rodzinach grupy E więzi emocjonalne są rozluźnione. Dziewczęta z grupy E oceniają swe rodziny jako mniej spójne niż dziewczęta z grupy K ($t = 4,95$ na $p \geq 0,001$). Istotne okazały się też różnice pomiędzy matkami z obu grup ($t = 2,97$), choć na niższym poziomie istotności ($p \geq 0,01$). Różnice między ojcami z grupy E i K nie są istotne statystycznie, nie ma więc istotnej różnicy między poziomem spójności rodziny w ocenie ojców z grup E i K.

Tab. 1. Poziom spójności w badanych rodzinach
The level of coherency in the examined families

	Poziom spójności			Różnice				
	d	m	o		d-m	d-o	m-o	
E	M	25,90	32,82	36,08	t	2,516	3,273	1,097
	S	8,7	8,5	6,22	p	0,01	0,005	n.i.
K	M	37,83	39,93	36,63	t	1,105	0,662	1,907
	S	7,94	7,31	6,59	p	n.i.	n.i.	0,05
E/K	t	4,965	2,297	0,241				
	P_i	0,001	0,01	n.i.				

M – średnia arytmetyczna; S – odchylenie standardowe.

Przedmiotem analizy były także różnice w percepcji spójności poszczególnych członków rodzin w ramach grupy E. Istotne statystycznie różnice stwierdzono tylko między percepcją córek i matek oraz córek i ojców. Oznacza to, że dzieci postrzegają swe rodziny jako mniej spójne niż ich rodzice. Różnice między percepcją matek i ojców nie są istotne statystycznie, odmiennie niż w percepcji matek i ojców w rodzinach z grupy K ($p \geq 0,05$).

Z badań wynika, że w rodzinach z grupy E istotnie częściej występuje sytuacja nazywana „rozwozem emocjonalnym”. Oznacza to słabą więź emocjonalną między członkami rodziny, otwarcie granic zewnętrznych rodziny, a zamknięcie wewnętrznych, pokoleniowych. W takich rodzinach osłabiona jest siła koalicji, a czas przebywania poza rodziną bywa maksymalnie przedłużany. Jeśli chodzi o przestrzeń, to członkowie systemu starają się ją powiększać zarówno fizycznie, jak i emocjonalnie. Członkowie rodziny mają swoich przyjaciół, własny rodzaj aktywności i w zasadzie sami podejmują decyzje. Jest to sytuacja, którą można określić mianem braku wspólnego życia rodzinnego.

Adaptacyjność rodzin z grupy E jest także w percepcji dzieci istotnie niższa niż w rodzinach z grupy K. Różnice są istotne statystycznie ($t = 3,373$, $p \geq 0,005$). Oznacza to, iż w oczach dzieci z grupy E ich rodziny są wyraźnie mniej adaptacyjne niż rodziny z grupy K (tab. 2).

Tab. 2. Poziom adaptacyjności w badanych grupach
The level of adaptiveness in the examined groups

		Poziom adaptacyjności			Różnice			
		d	m	o	d-m	d-o	m-o	
E	M	25,40	29,35	30,00	t	2,423	2,459	0,354
	S	5,05	4,60	5,03	p	0,05	0,01	n.i.
K	M	30,43	31,13	29,80	t	0,546	0,588	1,136
	S	4,33	5,08	4,32	p	n.i.	n.i.	n.i.
E/K	t	3,373	1,175	0,126				
	P_i	0,005	n.i.	n.i.				

Spójność i adaptacyjność wyznaczają sposób funkcjonowania rodziny, decydują o przebiegu niemal wszystkich najważniejszych procesów życia rodzinnego. Ich wyraźnie obniżony poziom w rodzinach grupy E powoduje rozluźnienie więzi emocjonalnych pomiędzy ich członkami przy braku umiejętności zmiany tej sytuacji. Występuje tu więc niekorzystne zjawisko „chłodu emocjonalnego”. Można z tym połączyć próby samobójcze dzieci z rodzin z grupy E. Najwięcej spośród rodzin z grupy E stanowią rodziny luźne — elastyczne (25%). Są to rodziny skrajne w jednym wymiarze. Następną liczną grupę stanowią rodziny luźne — chaotyczne (20%) skrajne w obydwu wymiarach. Jak twierdzi Olson, właśnie rodziny skrajne narażone są na największe kłopoty w funkcjonowaniu. Przyczyną tego jest ich brak umiejętności przechodzenia na inne poziomy wymiarów, gdy sytuacja tego wymaga. Rodziny skrajne posiadają ustalone sposoby funkcjonowania, w tym przypadku jest to indywidualne życie każdego z członków systemu oraz brak reguł pożycia rodzinnego.

KOMUNIKACJA

Wszystkie różnice w zakresie komunikacji między grupami E i K są istotne statystycznie zarówno w przypadku dzieci, matek, jak i ojców. Ponadto w grupie E wynik ogólny zaburzeń komunikacji jest istotnie wyższy niż w grupie K.

Analiza komunikacji dzieci z rodzicami dostarczyła ważnych informacji (tab. 3 i 4). W komunikacji dzieci — matki oraz dzieci — ojcowie między grupą E i K zaszyły istotne statystycznie różnice. To samo odnosi się do wyników podskal braku otwartości i trudności.

Tab. 3. Komunikacja: matka – dziecko
Communication: mother – child

	Jakość komunikacji						Różnice		
	dziecko			matka					
	BO	T	WO	BO	T	WO		E	K
E:							BO:		
M	6,88	8,29	7,35	7,52	6,94	7,52	t	1,049	1,283
S	1,78	1,27	1,78	1,85	1,62	1,61	p	n.i.	n.i.
K:							T:		
M	4,75	5,35	5,23	5,43	5,90	5,53	t	2,777	0,633
S	2,08	2,32	2,22	2,25	2,37	2,29	p	0,005	n.i.
E/K:							WO:		
M	3,483	4,450	3,305	3,210	1,585	3,133	t	0,259	0,539
S	0,005	0,005	0,005	0,005	n.i.	0,005	p	n.i.	n.i.

Tab. 4. Komunikacja: ojciec – dziecko
Communication: father – child

	Jakość komunikacji						Różnice		
	dziecko			ojciec					
	BO	T	WO	BO	T	WO		E	K
E:							BO:		
M	7,23	7,69	7,31	7,66	7,41	8,08	t	0,598	0,539
S	1,76	1,68	1,69	2,13	1,75	11,97	p	n.i.	n.i.
K:							T:		
M	5,50	6,00	5,50	5,80	5,93	5,67	t	0,436	0,127
S	2,14	2,14	2,26	2,12	2,08	2,21	p	n.i.	n.i.
E/K:							WO:		
M	2,433	2,403	2,455	2,513	2,132	3,221	t	1,135	0,291
S	0,01	0,05	0,01	0,05	0,05	0,005	p	n.i.	n.i.

Jedyną nieistotną statystycznie różnicą okazała się różnica pomiędzy poziomem trudności w ocenie matek z grupy E i K.

Dzieci oceniają swe porozumiewanie się z rodzicami jako zaburzone (i to w obydwu sferach). Wyniki obydwu podskal świadczą o występowaniu bloków komunikacyjnych, nadmiernej cenzurze oraz niekomunikatywności używanego w kontaktach języka. Dotyczy to obydwójga rodziców, a więc zarówno komunikacja z matką, jak i z ojcem, dostarcza dziecku stresów i nie spełnia oczekiwań i potrzeb.

Komunikację zanalizowano także pod kątem percepcji rodziców. Zarówno matki, jak i ojcowie oceniają swą komunikację z dziećmi jako zaburzoną — istnieją statystycznie istotne różnice między wynikiem ogólnym w grupach

E i K ($p \geq 0,005$). Jeśli chodzi o podskale, to istotność różnic dotyczy braku otwartości w ocenie obydwojga rodziców. Jedyną różnicą, która nie jest istotna statystycznie, jest różnica w ocenie nasilenia trudności wśród matek z grup E i K. Różnice między nasileniem trudności w grupie E i K nie są istotne statystycznie.

Różnice między oceną komunikacji matek i dzieci w grupie E w sferze trudności komunikacyjnych są istotne statystycznie ($p \geq 0,005$). Dzieci oceniają więc swe porozumiewanie jako bardziej zaburzone niż ich matki. Nie ma żadnych istotnych różnic w spostrzeganiu sytuacji przez ojców z obydwu badanych grup. Jak widać, poglądy na sprawę porozumiewania się w rodzinie są dość zbliżone i zarówno dzieci, jak i rodzice oceniają ją negatywnie.

POZIOM STRESU RODZINNEGO

Nasilenie stresu minionego

Dokonano analizy percepcji sytuacji przez poszczególnych członków rodziny (tab. 5).

Średni poziom stresu minionego zarówno w percepcji dzieci, jak i obydwojga rodziców jest istotnie wyższy w grupie E niż w grupie K. Różnice między rodzicami z obydwu grup też są istotne statystycznie (matki — $p \geq 0,005$, ojcowie — $p \geq 0,05$). Wszyscy członkowie rodzin z grupy E oceniają historię rodziny jako pełną napięć i traumatyzujących wydarzeń.

Tab. 5. Nasilenie stresu minionego
Intensification of the past stress

		Poziom stresu			Różnice			
		d	m	o	d-m	d-o	m-o	
E	M	7,60	8,11	7,83	t	0,836	0,391	0,382
	S	1,49	2,02	1,67	p	n.i.	n.i.	n.i.
K	M	5,33	6,23	6,30	t	1,533	1,786	0,112
	S	1,93	2,53	2,22	p	n.i.	n.i.	n.i.
E/K	t	4,450	2,571	2,110				
	p _i	0,0005	0,005	0,05				

Różnice między grupami dzieci i rodziców nie są istotne statystycznie w grupie E. Zaszło tu zjawisko zgodności percepcji. W grupie K różnice dotyczą układu dzieci — ojcowie ($p \geq 0,05$). Jak więc widać, ojcowie oceniają sytuację odmiennie niż dzieci, w ich oczach stres jest większy niż w oczach dzieci.

B. Nasilenie stresu aktualnego

Wszystkie różnice w zakresie stresu aktualnego między ocenami członków rodzin z grup E i K są istotne statystycznie (Tab. 6). Oznacza to, że wszyscy członkowie rodzin z grupy E oceniają swe przeżycia ostatniego roku jako bardziej stresujące i męczące niż członkowie rodzin z grupy K.

Różnice międzygrupowe nie są istotne statystycznie z wyjątkiem różnicy dzieci — matki z grupy E ($p \geq 0,005$). Świadczy to o dużych rozbieżnościach w ocenie sytuacji — dzieci oceniają sytuację o wiele dramatyczniej niż matki.

Tab. 6. Nasilenie stresu aktualnego
Intensification of the present stress

		Poziom stresu			Różnice			
		d	m	o	d-m	d-o	m-o	
E	M	7,60	8,11	7,83	t	0,836	0,391	0,382
	S	1,49	2,02	1,67	p	n.i.	n.i.	n.i.
K	M	5,33	6,23	6,30	t	1,533	1,786	0,112
	S	1,93	2,53	2,22	p	n.i.	n.i.	n.i.
E/K	t	4,450	2,571	2,110				
	p _i	0,0005	0,005	0,05				

Sytuacja w rodzinach z grupy E jest więc niekorzystna. Zarówno przeszłość, jak i terażniejszość jawią się wszystkim członkom rodziny jako trudne i stresujące. Szczególnie niekorzystnie widzą tę sytuację dzieci — ze wszystkich członków rodziny one osiągnęły najwyższe wyniki w nasileniu stresu minionego (poz. b. wysoki) i aktualnego (poz. wysoki). Matki i ojcowie z grup E i K ocenili poziom stresu jako przeciętny.

PREFEROWANE STRATEGIE ZMAGANIA SIĘ Z KRYZYSEM RODZINNYM

Analiza porównawcza opinii dzieci z grup E i K dowiodła, że nie różnią się one istotnie między sobą pod względem preferowanych strategii zmagania się z kryzysem rodzinnym. W grupie E najczęściej stosowane było poszukiwanie pomocy z zewnątrz. Jednak ta strategia ustępuje tylko nieznacznie poszukiwaniu oparcia społecznego. Dzieci szukają więc najchętniej pomocy poza obrębem systemu rodzinnego, w instytucjach i organizacjach, często także wśród krewnych. W grupie K rzadziej niż w grupie E wybierana była strategia redefinicji oraz poszukiwania oparcia duchowego. Dzieci z grupy E preferują więc raczej strategie aktywne, jednak różnice międzygrupowe są zbyt małe, aby wysnuwać kategorię, daleko idące wnioski.

Tab. 7. Radzenie sobie z kryzysem
Coping with crisis

GR.		OS	RE	OD	PZ	BO	WO
E: D	m	5,90	5,20	5,10	5,95	5,50	5,45
	s	1,76	1,78	1,75	1,66	1,88	1,75
M	m	5,82	5,52	5,29	6,76	6,82	5,82
	s	2,52	2,11	2,41	2,46	2,03	2,22
O	m	5,50	6,08	3,75	7,83	4,66	5,08
	s	2,61	1,70	1,01	1,67	2,90	2,28
K: D	m	6,13	5,63	6,00	5,67	5,07	5,90
	s	1,86	2,01	2,02	1,89	1,93	1,90
M	m	5,80	6,00	5,78	5,67	6,67	5,83
	s	1,97	2,38	2,21	2,18	1,87	2,08
O	m	5,73	5,63	5,87	5,53	6,00	5,50
	s	2,26	2,15	2,01	1,89	1,48	2,31

Matki z grupy E najczęściej wybierały strategię biernej oceny sytuacji. Dość często poszukiwały także pomocy z zewnątrz. Stosują więc zarówno strategie pasywne, jak i aktywne. Wśród matek z grupy K najczęściej stosowana była bierna ocena sytuacji, a więc strategia pasywna. Wśród matek z grupy E istnieje tendencja do przenoszenia aktywności poza ramy systemu rodzinnego i unikania bezpośredniego rozwiązywania problemów. Jednak różnice te nie są istotne statystycznie.

W badanych grupach wystąpiły istotne statystycznie różnice międzygrupowe w stosowaniu strategii poszukiwania pomocy z zewnątrz, poszukiwaniu oparcia duchowego i biernej ocenie sytuacji przez ojców (tab. 8). Ojcowie z grupy E częściej niż ojcowie z grupy K poszukują pomocy z zewnątrz, rzadziej — oparcia duchowego oraz biernej oceny sytuacji. Dwie pierwsze różnice są istotne na poziomie istotności $p \geq 0,005$, a trzecia — na $p \geq 0,05$. Istotna statystycznie okazała się różnica w stosowaniu strategii biernej oceny przez matki i dzieci w grupie E ($p \geq 0,05$).

W grupie E istnieją także istotne statystycznie różnice w stosowaniu przez dzieci i ojców redefinicji ($p \geq 0,01$), oparcia duchowego ($p \geq 0,05$) i pomocy z zewnątrz ($p \geq 0,005$). W przypadku układu matki — ojcowie różnice te są istotne, jeśli chodzi o oparcie duchowe i bierną ocenę ($p \geq 0,05$).

W grupie kontrolnej różnice takie są nieliczne i dotyczą: biernej oceny w układzie dzieci — matki ($p \geq 0,005$), oparcia duchowego ($p \geq 0,1$) i biernej oceny w układzie ojciec — dziecko ($p \geq 0,05$). Ostatnią istotną statystycznie różnicą okazała się różnica w stosowaniu strategii biernej oceny w układzie matka — ojciec, na poziomie istotności $p \geq 0,1$.

Tab. 8. Istotne różnice międzygrupowe w F-Copes
Significant inter-group differences in F-Copes

GR.		OD	PZ	BO
E/K	o-o	3,408	3,605	1,933
t		0,005	0,005	0,05
p				
E	d-m	0,270	1,160	2,006
t		n.i.	n.i.	0,05
p				
E	d-o	2,368	3,003	0,965
t		0,05	0,005	n.i.
p				
E	m-o	2,023	1,269	2,288
t		0,05	n.i.	0,05
p				
K	d-m	0,397	0	3,225
t		n.i.	n.i.	0,005
p				
K	d-m	1,519	0,283	2,071
t		n.i.	n.i.	0,05
p				

Widać więc, że jeśli chodzi o różnice między grupą E i K, to ojcowie z grupy E mają tendencje do działań aktywnych oraz zdecydowanie preferują działanie poza systemem rodzinnym.

ZADOWOLENIE Z ŻYCIA

Różnice między poziomem zadowolenia w rodzinach z grupy E i K są istotne statystycznie w przypadku dzieci, matek i ojców. Wszyscy oceniają swój poziom zadowolenia jako niski, istotnie niższy niż członkowie rodzin z grupy K. Różnice między percepcją poszczególnych członków rodziny w obydwu grupach nie są istotne statystycznie. W grupie E najwięcej uzyskano wyników niskich zarówno wśród ojców, matek, jak i dzieci, co świadczy o obniżonym poziomie zadowolenia z życia. Wyniki obrazuje tab. 9.

ANALIZA KORELACYJNA

W przypadku młodzieży zależności są wyraźne i skupiają się właściwie wokół wszystkich wymiarów życia rodzinnego. Jest nimi bardzo obciążona spójność i adaptacyjność. Korelacja umiarkowana (zależność istotna) istnieje pomiędzy spójnością a komunikacją z matką (0,0595) i z ojcem (0,627 — tu poziom

Tab. 9. Zadowolenie z życia
Life satisfaction

		Poziom zadowolenia			Różnice			
		d	m	o		d-m	d-o	m-o
E	M	3,25	4,65	4,42	t	1,161	1,541	0,564
	S	2,25	1,76	1,55	p	n.i.	n.i.	n.i.
K	M	6,03	5,87	5,60	t	0,301	0,392	0,503
	S	1,97	2,33	1,96	p	n.i.	n.i.	n.i.
E/K								
t		4,542	2,745	1,832				
p _i		0,001	0,005	0,05				

spójności jest odwrotnie proporcjonalny do nasilenia kłopotów komunikacyjnych oraz radzeniem sobie z kryzysem (0,645). W przypadku adaptacyjności wystąpiła znaczna zależność od poziomu stresu minionego (0,703). Zależność umiarkowana zaszła w przypadku komunikacji z matką oraz radzenia sobie z kryzysem rodzinnym (0,513). Komunikacja z ojcem związana jest w sposób znaczny z komunikacją z matką (0,718), w sposób istotny z radzeniem sobie z kryzysem (0,672) oraz słabo, ale wyraźnie — z poziomem stresu minionego (0,398). Wszystkie te zależności są odwrotnie proporcjonalne. Poziom stresu minionego wiąże się słabo, lecz wyraźnie z radzeniem sobie z kryzysem (0,332) oraz poziomem zadowolenia z życia (0,387). Stres aktualny zależy z kolei istotnie od poziomu zadowolenia z życia (0,674 — im wyższy poziom stresu, tym niższe zadowolenie z życia), a poziom ów łączy zależność istotna w radzeniu sobie z kryzysem (0,435).

Jak więc widać, w przypadku dzieci zależności te są liczne i dość skomplikowane. Można przypuszczać, że zaburzone są niemal wszystkie sfery, które wzajemnie oddziałują na siebie, tworząc rodzaj sprzężenia zwrotnego, gdzie trudne staje się wychycenie pierwotnych przyczyn dysfunkcji rodziny uniemożliwiających przywrócenie stanu równowagi i harmonii.

Ojcowie zwykle są niezadowoleni z życia. Łączy się to w sposób znaczny ze spójnością (0,707) oraz w sposób istotny z poziomem stresu minionego (0,513). W ten sam sposób łączy się ono z komunikacją z dzieckiem (0,468) oraz w sposób słaby, ale wyraźny z adaptacyjnością rodziny: im niższy poziom zadowolenia, tym wyższa adaptacyjność (0,389). Między poziomem stresu minionego a spójnością istnieje znaczna zależność (0,877). Poziom ów jest związany także z adaptacyjnością, tak jak w poprzednim przypadku — w sposób odwrotnie proporcjonalny (0,362). Zależność ta, choć słaba, jest jednak wyraźna. Stres aktualny związany jest ze spójnością w sposób istotny (0,502). Komunikacja natomiast związana jest raczej z adaptacyjnością (0,614 — zależność istotna) niż ze spójnością (0,325 — zależność słaba, lecz wyraźna).

W przypadku matek zaobserwowano mniej związków między poszczególnymi czynnikami. Ogniskują się one wokół zadowolenia z życia powiązanego słabo, lecz wyraźnie ze spójnością (0,335) oraz w sposób odwrotnie proporcjonalny z radzeniem sobie z kryzysem (0,309). Sposoby radzenia sobie z kryzysem powiązane są słabo, lecz wyraźnie z poziomem stresu aktualnego (0,348), a także odwrotnie proporcjonalnie w sposób istotny ze stresem minionym (0,520) oraz słabo, lecz wyraźnie z adaptacyjnością (0,328). Następną ważną zależnością jest istotny związek między poziomem stresu minionego a spójnością (0,702). Dwie ostatnie zależności łączą w sposób istotny komunikację z adaptacyjnością (0,429) oraz adaptacyjność ze spójnością (0,402).

Najwięcej zależności wystąpiło w koalicji rodzicielskiej matka — ojciec. Zasada ta dotyczy wszystkich wymiarów z wyjątkiem komunikacji. W przypadku poziomu stresu minionego jest to zależność znaczna (0,724), reszta zależności ma charakter istotny oprócz radzenia sobie z kryzysem, gdzie wystąpiła zależność słaba, choć wyraźnie zaznaczona (0,328).

W koalicji dziecko — matka wystąpiły zależności istotne w adaptacyjności (0,693) i poziomie stresu minionego (0,636), istotne w komunikacji (0,547) oraz słabe ale wyraźne w radzeniu sobie z kryzysem (0,396 — zał. odwrotnie prop.) i poziomie stresu aktualnego (0,329).

Najmniej powiązań zanotowano w układzie dziecko — ojciec; są to zależności istotne pomiędzy adaptacyjnością (0,603), poziomem stresu minionego (0,421) oraz aktualnego (0,412).

WNIOSKI

Spójność i adaptacyjność w badanych rodzinach grupy eksperymentalnej przybiera rozmiary istotnie niższe niż w rodzinach grupy K. Wśród nich przeważają typy pośrednie — skrajne w obrębie jednego wymiaru. Istnieje w nich podwyższony poziom zaburzeń w porozumiewaniu się, w sferze braku otwartości i trudności. Odnosi się to także do ogólnego wyniku nasilenia zaburzeń w sferze komunikacji. Taka sytuacja występuje zarówno wśród dzieci, jak i rodziców. W rodzinach tych podwyższony jest poziom stresu rodzinnego. Dotyczy to percepcji wszystkich członków rodziny. Poziom ten wyraźnie podniósł się podczas ostatniego roku. Dzieci z tych rodzin najczęściej poszukują pomocy z zewnątrz, czyli opierają się na strukturach formalnych poza obrębem systemu. Często stosują także aktywną strategię poszukiwania oparcia społecznego. Preferują więc aktywne przewycięzanie sytuacji trudnych. Matki z tej grupy najczęściej wybierają strategię pasywną biernej oceny sytuacji, ale często posługują się poszukiwaniem pomocy z zewnątrz. Wśród ojców zaznacza się tendencja do poszukiwania pomocy z zewnątrz.

Członkowie rodzin z grupy E preferują zatem aktywne zmaganie się

z kryzysem — prawidłowość ta nie dotyczy jedynie matek. Charakterystyczne jest to, że wszyscy przenoszą aktywność poza obręb systemu rodzinnego, poszukując możliwości rozwiązania swoich problemów przy współudziale przyjaciół, krewnych, znajomych oraz różnych instytucji.

Młodzież w badanych rodzinach nie jest zadowolona z życia. Również poziom zadowolenia z życia rodziców jest znacznie obniżony w porównaniu z poziomem rodziców z grupy kontrolnej.

W przypadku dzieci zależności odwrotnie proporcjonalne wystąpiły w komunikacji: im większe nasilenie kłopotów w tej dziedzinie, tym niższy był w ich oczach poziom spójności. Szczególnie komunikację z ojcem obciążały tego rodzaju związki. Poziom stresu aktualnego powiązany jest z zadowoleniem z życia; jest ono tym niższe, im więcej stresów przeżywa młodzież.

Matki łączą adaptacyjność z komunikacją oraz radzeniem sobie z kryzysem, ojcowie adaptacyjność z komunikacją, stresem minionym oraz zadowoleniem z życia. Charakterystyczny jest fakt, że we wszystkich zależnościach wystąpiła adaptacyjność, co świadczy o jej bezpośrednim wpływie na życie członków rodziny. Należy także zwrócić uwagę na obciążoną sferę komunikacji, od której zależy wiele procesów zachodzących wewnątrz rodziny. Konsekwencją opisanych procesów jest niskie zadowolenie z życia oraz szukanie pomocy na zewnątrz rodziny.

Uzyskane wyniki potwierdzają tezy o zaburzeniach funkcjonowania systemu rodzinnego młodzieży po próbach samobójczych. Jednym z ważnych czynników wpływających na taki stan jest komunikacja. Członkowie rodziny wskutek zablokowanego przepływu informacji nie mogą zrozumieć swoich oczekiwań, ustalać wspólnych celów i zadań. Fakt, że nie omawiają stojących przed nimi problemów, uniemożliwia uświadomienie sobie różnic w ich percepcji, co jest warunkiem skutecznego ich rozwiązywania. Konsekwencją takiej sytuacji jest brak głębszego zaangażowania się w realizację zadań rodzinnych i przekonania o słuszności i sprawiedliwości podziału obowiązków. Brak otwartej, prawidłowej komunikacji utrudnia członkom rodziny realizację własnych potrzeb, celów i pragnień, wciąga ich w konflikty z najbliższymi i w rezultacie zaburza prawidłowe życie w rodzinie. W większości badanych rodzin taki stan trwa już od dłuższego czasu, co najmniej od kilku miesięcy. To także potwierdza fakt, że brak pozytywnych umiejętności komunikacyjnych utrudnia osiągnięcie równowagi i utrwała cechy takiej sytuacji. Młodzież, zniechęcona i udręczona wysokim poziomem stresu rodzinnego, wyczerpawszy przedtem dostępne jej środki ucieka się do dramatycznych sposobów przerwania dokuczliwej sytuacji.

Najważniejsze wymiary funkcjonowania systemu są bezpośrednim czynnikiem, który modeluje życie jego członków. Wyniki badań, mówiące o obniżonej adaptacyjności i spójności, potwierdzają wcześniejsze wnioski. Oznacza to pewną sztywność panujących zasad, niezdolność systemu do wprowadzenia zmian oraz rozluźnienie więzi emocjonalnych między członkami rodziny.

W badanych rodzinach niewątpliwie zadziałał mechanizm sprzężenia zwrotnego: negatywne doświadczenia w kontaktach z bliskimi powodują rozluźnienie więzi z nimi, a po pewnym czasie swoiste przystosowanie się do obecnych cech rodziny, co z kolei powoduje serię posunięć oddalających dziecko od rodziny. Sytuacja taka może powtarzać się i przy niemożności jej rozwikłania jeden z członków rodziny zaczyna zdradzać zaburzenie funkcjonowania. Takim właśnie zakłóceniem jest próba samobójcza dzieci.

W badaniach tych rodzin zwracają uwagę wskaźniki poziomu stresu rodzinnego oraz zadowolenia z życia. Są to dane bezpośrednio wskazujące, jak właściwie dzieci (a także ich rodzice) oceniają swoje życie. Jest ono trudne, pełne traumatyzujących przeżyć i wydarzeń, a co ważniejsze — nie dostarcza zadowolenia i satysfakcji.

Należy zauważyć, że 50% badanych rodzin było rodzinami niepełnymi, a 20% — rekonstruowanymi. Aż 70% badanej młodzieży doświadczyło odejścia lub utraty jednego z rodziców. Jest to, moim zdaniem, najważniejsza determinanta podejmowania takich prób, oprócz omówionych zaburzeń w funkcjonowaniu systemów rodzinnych.

Ta krótka charakterystyka nie wyczerpuje wszystkich cech badanych systemów, wyznacza tylko ramy, w których one funkcjonują oraz zwraca uwagę na związane z tym problemy.

BIBLIOGRAFIA

- Coleman S. B., *Incomplete Mourning in Substance — Abusing Families: Theory, Research and Practice* [w:] (L. Wolberg, M. Aronson (eds.), *Group and Family Therapy — An Overview*, Bruner Mazel, 1981).
- Coleman S. B., Kaplan J. D., Downing R. W., *Life Cycle and Less — The Spiritual Vacuum of Heroin Addiction* [w:] „Family Process” 1986, vol. 25, nr 1.
- Coleman S. B., Stanton M. D., *The Role of Death in the Addict Family*, „Journal of Marriage and Family Counseling”, January 1978.
- Hołyst B., *Samobójstwo — przypadek czy konieczność*, Warszawa 1983.
- Hołyst B. (red.), *Samobójstwa nieletnich i młodocianych. Rozmiary, profilaktyka, uwarunkowania*, Warszawa 1989.
- Olson D. H., Killorin E., *The Chaotic Flippers in Treatment* [w:] Kaufman E., *Power to Change: Alcoholism*, 1984.
- Pilecka B., *Osobowościowe korelaty prób samobójczych*, Rzeszów 1987.
- Radochoński M., *Psychoterapia rodzinna w ujęciu systemowym*, Rzeszów 1984.
- Radochoński M., *Choroba a rodzina*, Rzeszów 1987.
- Tuszyńska V., *Funkcjonowanie w systemie rodzinnym młodzieży po próbach samobójczych*. Raport z badań podmiotowych UMCS, I. Psych. 2/90.

SUMMARY

Making use of a test battery worked out by D. H. Olson and his co-workers from the Minnesota University, the author measured the indicators of the family life in experimental and control groups of Polish families with the aim of distinguishing the characteristic features of family in which a child attempted suicide. Clear disturbances of the functioning of the family system were characteristic of the youth after suicidal attempts.